

Potiskivanje žena u savremenom društvu – socio-ekonomski aspekti

Abstract

Along with creating the conditions for progress and emancipation of women in society, they developed the instruments and methods of preventing the exercise of these conditions. Although it is evident legally equating women with men in all spheres of life in modern society there are various forms of self-suppression and women (psychological, economic, cultural, acceptance of women "without rebellion" of values and rules that they set the men and the like.). The increasing presence of women in the public sphere, their subjugation, discrimination and subordination are moved from private to public sphere - (in) ability to access public services, employment, wage levels and the like. The causes of this suppression are, usually, in the character of social relations - are still rooted in the patriarchal patterns - the imposition of "masculine" principles and rules of everyday life which suppress women from important segments of social relations.

Keywords: *modern society, the emancipation of women, patriarchal patterns, suppression of women, of self-suppression.*

Apstrakt

Uporedo sa stvaranjem uslova za napredak i emancipaciju žena u društvu, razvijali su se instrumenti i metodi sprečavanja ostvarivanja ovih uslova. Iako je evidentno formalno-pravno izjednačavanje žena s muškarcima u svim sferama života, u savremenom društvu postoje razni oblici potiskivanja i samopotiskivanja žene (psihološko, ekonomsko, kulturno, pristajanje žena „bez pobune“ na vrijednosti i pravila koja im muškarci postavljaju i sl.). Sve većom prisutnošću žena u javnoj sferi, njihovo potčinjavanje, diskriminacija i subordinacija premještaju se iz privatne u javnu sferu – (ne)mogućnost pristupa javnim službama, zapošljavanje, nivo zarade i sl. Uzroci ovoga potiskivanja nalaze se, najčešće, u karakteru društvenih odnosa – još uvijek u ukorijenjenim patrijar-

¹ Docentkinja na predmetu Sociologija na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci.
E-mail: dragana.vilic@efbl.org.

halnim obrascima - u nametanju „muških“ principa i pravila svakodnevnog života čime se žene potiskuju iz važnih segmenata društvenih odnosa.

Ključne riječi: *savremeno društvo, emancipacija žena, patrijarhalni obrasci, potiskivanje žena, samopotiskivanje žena.*

Uvod

U osnovi savremenog društveno-ekonomskog razvoja jeste neoliberalni koncept. Sve više se produbljuju postojeće nejednakosti, čime se smanjuje mogućnost ostvarivanja pravičnog i održivog razvoja za sve – izražena je diskriminacije marginalizovanih grupa, naročito žena (sve veća izloženost siromaštvu, eksploataciji, društvenoj isključenosti i sl.).² Žene, djeca i druge grupe u nepovoljnom položaju, naročito u nerazvijenom dijelu svijeta, imaju ograničen pristup zdravstvenom osiguranju (redovni kontrolni pregledi, zaštita za vrijeme trudnoće, dječje vakcine i sl.).³ U drugoj polovini XX vijeka ostvaren je značajan napredak u emancipaciji žena, ali to ne znači da su žene u potpunosti izborile ravnopravan status s muškarcima. „One su i dalje potisnute iz glavnih društvenih tokova u mnogim zemljama savremenog sveta. Uzrok takvog stanja je u neravnomernoj raspodeli moći u društvu, a izvor velikim delom u tradicionalnoj kulturi, patrijarhalnoj svesti i ekonomskoj nerazvijenosti društva.“⁴

U uslovima rodne neravnopravnosti i još uvijek prisutnih patrijarhalnih obrazaca postoje različiti oblici potiskivanja žene u savremenom društvu – „psihičko“ potiskivanje kroz želju da se rodi muško dijete, brak se nekada pojavljuje kao negacija slobode i autonomije žene, potiskivanje u političkom životu, neravnopravnost u kulturi i obrazovanju, razne vrste ekonomskog potiskivanja i sl. Sve većom prisutnošću žena u javnoj sferi, njihovo potčinjavanje, diskriminacija i subordinacija premještaju se iz privatne u javnu sferu – (ne)mogućnost pristupa javnim službama, nepristupačnost obrazovnih institucija u nekim dijelovima svijeta, podjela na „ženske“ i „muške“ škole i fakultete, segregacija pri zapošljavanju, asimetrični odnosi rada i moći, stereotipiziranje tzv. ženskih poslova, otežana prohodnost k bolje plaćenim poslovima i sl.

² Mirjana Dokmanović, *Ekonomska globalizacija i paradoksi*, u: *Žrtve i globalizacija*, Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, decembar 2003, str. 15. pdf

³ United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), *The Progress of Nations*, New York: UNICEF, 1994. u: Jork Bredšo, Majkl Valas, *Stvarne nejednakosti: priče iz celog sveta*, u: Vladimir Vuletić (prir.), *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003, str. 294.

⁴ Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija savremenog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010, str. 321 – 322.

U zemljama u tranziciji Centralne i Istočne Evrope žene se suočavaju s brojnim problemima i nalaze se u teškom socio-ekonomskom položaju. Velike promjene koje su se odigrale u ovim zemljama ostavile su posljedice koje su se ispoljile u povećanju nezaposlenosti, siromaštvu, nesigurnosti posla i sl. Iskustva mnogih zemalja pokazuju da se u suočavanju s negativnim posljedicama ovih procesa žene više pogođene nego muškarci i da su rizici i šanse neravnomjerno raspoređeni.

Pored potiskivanja žene čiji se uzroci nalaze u samom karakteru društvenih odnosa, može se govoriti i o oblicima samopotiskivanja žene - socijalne, vrijednosne i kulturne (samo)izolacije u savremenom društvu – posustajući pred permanentnim potiskivanjem i istiskivanjem žene iz važnih segmenata društvenih odnosa od strane muškaraca i pristajanjem na nametnute vrijednosti i „trendove“ svakodnevnog života (na primjer, pristajući na vrijednosti koje su im postavili muškarci u vezi sa fizičkim izgledom – „standardizovana ljepota“, žene postaju „taoci“ sopstvenog tijela).⁵

Iz svega pomenutog, nameću se pitanja: Kako promijeniti i poboljšati položaj žene u savremenom društvu? Kako proširiti stvarni prostor emancipacije žene? Da li se to može ostvariti kroz kolektivne akcije (pokreti, građanske inicijative, udruženja) i dosljednu primjenu i provođenje zakonskih odredbi kojim se reguliše ravnopravan položaj žene s muškarcem? Ovde ćemo naznačiti pravce mogućih odgovora na postavljena pitanja, jer potpunija analiza prevazilazi zahteve jednog članka. Najpre ćemo naznačiti osnovne oblike potiskivanja žena, koristeći izvore i podatke iz razvijenijih zemalja Zapada, zatim ćemo dodati nekoliko specifičnih elemenata potiskivanja žena iz glavnih društvenih tokova u zemljama post-socijalističke tranzicije. Na kraju ćemo ukazati na nekoliko elementata koji mogu pomoći u pronalaženju pravca prevazilaženja neravnopravnosti žena u savremenom društvu, kao što su domaće i međunarodne institucionalne aktivnosti, socijalni pokreti i novi teoriski diskurs koji preporučuje Alen Turen.

Oblici potiskivanja žene u savremenom društvu

Siguran instrument prisutnosti i održanja žene u glavnim društvenim tokovima – ostvarenja njene socijalne i kulturne promocije, uspona i emancipacije (obrnuta korelacija između stope pismenosti žene i stope fertiliteta u nerazvijenim zemljama), jeste obrazovni proces. Međutim, ovo nije lako prohodan put za ženu, jer u obrazovanju postoje principi i mehanizmi koji zaustavljaju uspon i napredak žene, i omogućuju stvaranje rodničkih razlika u obrazovanju (usmjerenje žena kroz obrazovni proces na „lakša“, manje priznata zanimanja, manja

⁵ Isto, str. 323.

mogućnost napretka u karijeri, slabije plaćeni poslovi i sl.).⁶ Iako se u nastavnim planovima u školama ne prave rodne razlike, ipak neka istraživanja u razvijenim zemljama pokazuju da nastavnici imaju različita očekivanja od djevojčica i dječaka, i da postoje skriveni oblici nastavnog plana koji pomažu održanju rodni razlika i stereotipa putem obrazovnog procesa. „Iako uticaj tih pravila postepeno slabi, propisi kojima se od djevojčica zahteva da nose haljine ili suknje u školi predstavljaju jedan od najočiglednijih načina javljanja rodni stereotipa. Posledice toga nisu samo površinske, jer zbog odeće koju nose, djevojčice nemaju tu slobodu da sede na opušten način, da učestvuju u žešćim igrama ili mogućnost da trče onoliko koliko zaista mogu.“⁷ U Velikoj Britaniji, na primjer, postoje škole koje pohađaju samo pripadnici jednog pola, dok druge pohađaju pripadnici oba pola. Učenici do 16. godine obično idu u razrede koje pohađaju osobe istog pola.⁸ Međutim, i prije nego što stasaju za formalno obrazovanje, djevojčice i dječaci su, već, upoznati, manje-više, u vezi sa ulogom koja im je namijenjena - ponašanje na „ženski“ i „muški“ način. Kasnije, škola samo dodatno oblikuje/učvršćuje ove obrasce i osigurava njihovo održanje u društvu. Takođe, često se znanje, iskustvo i postignuće muškarca više vrednuje, a postignuća žena previđaju – na primjer, doprinos ženskog neplaćenog rada svjetskoj privredi⁹, zaboravljaju se žene koje su dale značajan doprinos napretku čovječanstva (Ejda King Lavlejs koja je učestvovala u razvoju kompjuterskog softvera) i sl.¹⁰ Takođe, sve do kraja 80-tih godina prošlog vijeka djevojke su se u manjoj mjeri nego mladići upisivale na univerzitet, pa je i njihov broj u institucijama visokog obrazovanja bio manji u odnosu na broj mladića. U prethodnih nekoliko godina, u razvijenim zemljama, zabilježene su slične tendencije u pogledu smanjenja rodni jaz u školama u vezi sa obrazovnim postignućima i zastupljenošću djevojčica/djevojaka i dječaka/mladića u svim područjima i na svim nivoima u obrazovnom sistemu (jednak ili bolji uspjeh djevojčica, povećanje broja djevojaka, više dječaka napušta srednju školu i sl.).¹¹ Ovo se objašnjava time da je na porast samopoštovanja i očekivanja kod djevojaka veliki uticaj imao feministički pokret, ugledanje na uspješne majke zaposlene izvan kuće - primjeri kojima se dovode

⁶ Isto, str. 322 – 323.

⁷ Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 523.

⁸ Caroline Benn and Clyde Chitty, *Thirty Years On: Is Comprehensive Education Alive and Well or Struggling to Survive?*, Harmondsworth: Penguin, p. 88. U: Michael Haralambos, Martin Holborn, *Sociologija – Tema i perspektive*, II dio, Zagreb: Golden marketing, 2002, str. 776.

⁹ „Neplaćeni rad u kući ima ogromni značaj za ekonomiju. Procenjuje se da kućni rad čini između 25 i 40 posto bogatstva stvorenog u industrijskim zemljama. Rad u kući podupire druge ekonomske oblasti, jer obezbeđuje besplatne usluge od kojih zavisi najveći deo populacije s plaćenim poslom.“ Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 402.

¹⁰ Dale Spender, *Invisible Women: Schooling Scandal*, London: Women's Press, 1983.

¹¹ „Career opportunities“, *The Economist*, 8 July 1995. U: Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 523.

u sumnju tradicionalni stereotipi o ženama kao domaćicama, uklanjanje rodnih stereotipa u učionicama – podsticanje djevojčica da istražuju školske predmete koji su bili „rezervisani“ za dječake, promovisanje obrazovnog materijala oslobođenog rodnih predrasuda i sl.¹² Međutim, rezultati istraživanja o položaju žena u visokom školstvu širom svijeta pokazali su da, iako se u periodu poslije Drugog svjetskog rata u velikom broju zemalja broj studentkinja povećavao (u SAD, Izraelu i Norveškoj bio je podjednak broj upisanih studenata i studentkinja), procenat univerzitetskih profesorica bio je mali. Na mjestima sa nižim zvanjem i zaposlenjem na određeno vrijeme žene su bile prisutnije nego muškarci.¹³ Istraživanja provedena pola vijeka kasnije u Velikoj Britaniji, ne mogu da posvjedoče o bitnijim promjenama u ovome pogledu – na univerzitetima s dugom tradicijom redovni profesori plaćeni su više nego njihove kolegice u okviru istog zvanja i više od 90 procenata redovnih profesora čine muškarci.¹⁴

Iako je postignuta formalna ravnopravnost na tržištu rada, ostvarenje napretka u obrazovanju za žene ne znači neposredno uvećanje prihoda - za isti stepen obrazovanja i za obavljanje istog posla žene nemaju istu zaradu kao i muškarci.¹⁵

Tabela 1. Zaposleni sa punim radnim vremenom, iznad 25 godina starosti, SAD, 1991. godina

Obrazovni prag	Prosečna (medijalna) godišnja zarada		Odnos ženske zarade prema muškoj
	Muškarci	Žene	
Manje od gimnazije	19,654	13,816	0,70
Završena gimnazija	26,515	18,323	0,69
Nezavršen koledž	31,566	22,227	0,70
Diploma koledža	39,115	28,042	0,72
Postdiplomski stepen	49,650	33,771	0,69
Svi zaposleni	30,650	21,381	0,70

Izvor: Obrazovno postignuće u SAD-u: mart 1991. i 1990., Tekući statistički izveštaji, navedeno prema John R. Weeks, *Population: An Introduction to Concepts and Issues*, updated fifth edition, Belmont, California: Wadsworth Publishing Company, 1994, p. 274.¹⁶

¹² Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 524 – 525.

¹³ Suzanne S. Lie and Virginia E. O’Leary, *Storming the Tower: Women in the Academic World*, London: Kogan Page, p. 526.

¹⁴ *Guardian*, 4-5 May 1999. U: Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 527.

¹⁵ U Njemačkoj je osamdesetih godine zarada žene iznosila 72 procenta muške zarade, a 1991. godine bila je 73,6 procenata, u Velikoj Britaniji je sredinom osamdesetih iznosila 69,5 procenata, u Francuskoj, u istom periodu, 79 procenata, a devedesetih 80,8 procenata. U Latinskoj Americi prosječna ženska zarada iznosi od 44 do 77 procenata muške zarade, u Koreji 51 procenat, u Honkongu 70 procenata, u Japanu 43 procenta. *Podaci UN iz 1995. godine*.

¹⁶ Preuzeto iz: Mirjana Bobić, *Demografija i sociologija – veza ili sinteza*, Beograd: JP Službeni glasnik, 2007, str. 193.

Ovo se može objasniti još uvijek prisutnim patrijarhalnim obrascima - prava i položaj žene i muškarca definiše patrijarhalna ideologija, kao i vrijednost njihovog rada na tržištu. Stoga, bolje obrazovanje ne garantuje ženama da će ostvariti i veći prihod i bolju poziciju u društvu. „Žene zarađuju znatno manje novca nego muškarci, a širom sveta one popunjavaju samo 10% svih članova zakonodavnog tela na nacionalnom nivou i 6% ministarskih položaja (UNICEF, 1994). [...] Mada sve veći broj mladih žena stručnjaka zarađuje više novca nego ikada, ogromna većina američkih žena zarađuje znatno manje od muškaraca. I uprkos diskusijama o političkoj jednakosti, žene popunjavaju samo 11% mesta Senata i Kongresa u Vašingtonu (UNICEF, 1994).“¹⁷

Rodne razlike u vezi s nepismenošću su izuzetno velike – 2/3 nepismenih u svijetu čine žene.¹⁸ Ovo se dovodi u vezu sa siromaštvom, smrtnošću odojčadi, visokom stopom rađanja, niskim nivoima privrednog razvoja, snažnim uticajem tradicionalne kulture u seoskim sredinama, u porodicama s većim brojem članova, zbog ekonomskih razloga, daje se prednost dječacima da se obrazuju i sl.¹⁹

Od pedesetih godina prošlog vijeka u razvijenim zemljama u svijetu otvorena su nova radna mjesta koja zahtijevaju osobine i znanja za koje žene više ispoljavaju sklonosti, kao što su sposobnost empatije, timski rad, tolerancija i sl., a što je stvorilo priliku povećanog zapošljavanja žena. Ova tendencija je prisutna i kasnije s novim transformacijama u mnogim sektorima ekonomije, naročito u sektoru servisne ekonomije i uslužnom sektoru. Porastom broja zaposlenih žena proporcionalno opada broj ekonomski aktivnih muškaraca. Ovim se mijenja i koncept „muškosti“ u savremenom društvu. „Sve je više nezaposlenih muškaraca nego žena, a staro shvatanje uloge muškarca kao hranioca porodice počinje da se menja.“²⁰ Osamdesetih godina prošlog vijeka veliki broj žena u mnogim evropskim zemljama zapošljava se s djelimičnim radnim vremenom (sredinom 90-tih godina 2/3 zaposlenih žena), pa se time može objasniti relativno visoka zaposlenost žena u tim zemljama.

Međutim, sve većom prisutnošću žene u javnoj sferi njeno potčinjavanje, diskriminacija i subordinacija premješta se iz privatne u javnu sferu rada i potrošnje – mogućnost pristupa javnim službama, zapošljavanje i nivo zarade i sl. Iako je evidentan porast zaposlenosti žena i njihovo formalno-pravno izjednača-

¹⁷ United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), *The Progress of Nations*, New York: UNICEF, 1994. u: Jork Bredšo i Majkl Valas, *Stvarne nejednakosti: priče iz celog sveta*, u: Vladimir Vuletić (priř.), *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003, str. 294.

¹⁸ KGWOMEN. Međunarodni dan seoskih žena, Preuzeto sa: <http://kgwomen.blogspot.com/2010/10/menunarodni-dan-seoskih-zena.html> [15.10.2010.]

¹⁹ „Od 150 miliona dece u dobu između 6 i 11 godina koja ne idu u školu, 90 miliona su devojčice.“ Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 505.

²⁰ Ulrich Bek, *Rizično društvo – U susret novoj modernij*, Beograd: Filip Višnjić, 2001, str. 136 – 137.

vanje s muškarcima u svim sferama, i dalje je prisutna segregacija pri zapošljavanju žena (zapošljavanje na činovničkim poslovima, u obrazovno-vaspitnim, zdravstvenim profesijama i sl.).²¹ U razvijenim Zapadnim zemljama više od polovine ekonomski aktivnih žena angažovano je u uslužnom sektoru (više od 85 procenata ženske radne snage u SAD-u i Velikoj Britaniji, dok u nerazvijenom svijetu najveći dio ženske radne snage uključen je u obavljanje poslova vezanih za poljoprivredu (80 % ekonomski aktivnih žena u pod saharскоj Africi i 60 % u južnoj Aziji).²² Broj žena koji proizvodi hranu obrnuto je proporcionalan njihovoj zastupljenosti u donošenju odluka u porodičnom domaćinstvu. Žene na selu najčešće nemaju u vlasništvu imovinu ili su one koje je posjeduju u manjem procentu (5%), te stoga ne mogu da dobiju kredite za otpočinjajnje sopstvenog posla, proširenje usluga kojima se bave, obuke ili obrazovanja.²³

Uprkos načelnoj ravnopravnosti žena s muškarcima, žene se u karijeri često susreću s *nevidljivim* barijerama koje im onemogućuju napredovanje i zauzimanje ključnih pozicija u javnom životu - nejednake šanse pri zapošljavanju, stereotipi o slabijim menadžerskim sposobnostima žena, nedostatak ženskog uzora, isključivanje žena iz neformalnih mreža i sl. S druge strane, kao rezultat odgoja i tradicije, i same žene manje otvoreno ispoljavaju svoje ambicije i želju k „liderstvu“. Na primjer, u 2005. godini na visokim menadžerskim pozicijama u SAD-u nalazilo se 8 % žena (1995. godine – 5%), u ovoj zemlji žene zarađuju 72% plate svojih muških kolega, a od 25% najbolje plaćenih predsjednika Uprava u Evropi nema nijedne žene.²⁴ Žene se u gotovo svim razvijenim zemljama nalaze u sličnoj situaciji - čine skoro polovinu radne snage, postižu bolje rezultate u obrazovanju od muškaraca, one se tek oko 8% nalaze na višim nivoima hijerarhije u firmama, a za isti posao i isti nivo odgovornosti, žene zarađuju u prosjeku za jednu trećinu manje od svojih muških kolega (u Francuskoj je, na primjer, među najvišim menadžerima samo pet procenata žena, a u Velikoj Britaniji među 400 direktora najvećih kompanija samo je 17 žena).²⁵

U poslovnim sektorima koji stereotipiziraju takozvane ženske poslove, žene nailaze na teškoće u prohodnosti k bolje plaćenim poslovima.²⁶ „One su najče-

²¹ Vlado Puljiz, *Obiteljska politika*, u: Vlado Puljiz, *Socijalna politika: povijest, sustavi, pojmovnik*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005, str. 326.

²² Mirjana Bobić, *Demografija i sociologija – veza ili sinteza*, Beograd: JP Službeni glasnik, 2007, str. 193.

²³ KGWOMEN. Međunarodni dan seoskih žena, Preuzeto sa: <http://kgwomen.blogspot.com/2010/10/menunarodni-dan-seoskih-zena.html> [15.10.2010.]

²⁴ *Žene u najvišem menadžmentu i dalje endemska pojava*, Lider, 05/05/2006, preuzeto 17/12/2007, <http://www.liderpress.hr/Default.aspx?sid=2921>

²⁵ *Ekviva – regionalni ženski web-portal*, www.ekviva.net

²⁶ Irena Gabrić Molnar, *Presence of the Patriarchal Pattern in the Market Economy and Business Sphere*, u: Mirjana Dokmanović (ur.), *Transition, Privatisation and Women*, Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, 2002, str. 179.

šće zatvorene u sektore bez izgleda za napredovanje, što opravdava manje plate i podupire stav da je njihova plata samo dodatni prihod domaćinstvu. [...] Ideologija u pogledu žena, koje se vide kao pasivne i prilagodljive i koje traže takav plaćen posao koji ostavlja dovoljno vremena za porodicu, daje opravdanje da se ograniče na najslabije plaćene poslove, a te plate shvataju se samo kao dodatne plate.²⁷ Međutim, žene kada imaju priliku da se nađu na rukovodećim poslovima, one u većini slučajeva biraju poslove čije obavljanje dozvoljava usklađivanje porodičnih obaveza i profesionalnih zahtjeva, a što se teško može ostvariti u uslovima savremene ekonomije - nametanje muškog modela organizacije posla, a što dolazi do izražaja u produženju radnog vremena, potpunom stavljanju svog vremena na raspolaganje preduzeću, uključujući odmor i vikende. U takvim uslovima, iako imaju visok nivo obrazovanja, žene ne mogu u velikom broju da dođu na visoke rukovodeće pozicije. Ostvarenje ravnopravnosti u radu čini se nemogućim još uvijek, jer i dalje regulatorska promjenjiva u braku ostaje rad žena.²⁸

Takođe, pojava koja je raširena u savremenom društvu jeste seksualno uznemiravanje na radnom mjestu. S obzirom na činjenicu da muškarci obično zauzimaju rukovodeće pozicije u organizacijama, neravnoteža moći omogućuje uznemiravanje žena, mada su zabilježeni slučajevi, u manjem broju, da su i žene seksualno uznemiravale svoje podređene. Iako je u većini evropskih zemalja seksualno uznemiravanje na radnom mjestu zakonom zabranjeno, u okviru organizacije ili na radnom mjestu, muškarci mogu da iskoriste svoju poziciju moći da bi ženu prisilili na seksualni odnos. „To može da poprimi napadne oblike, kao u slučajevima kad se ženi zapreti dobijanjem otkaza ukoliko sa šefom ne stupi u seksualni odnos. Ipak, većina oblika seksualnog uznemiravanja suptilnije je prirode. Tu spadaju nagoveštaji da će pristankom na seksualni odnos žena biti unapređena ili da će, ukoliko na to ne pristane, ubrzo uslediti određena kazna, recimo odlaganje unapređenja.“²⁹ Žene koje su seksualno uznemiravane često ne prijavljuju ove slučajeve uznemiravanja, jer se na njih vrše pritisak da to ne učine (ukazivanjem na „propuste“ u radu, premještanjem na slabije plaćene poslove, ili premještanjem na nešto bolje pozicije kako bi se žena predupredila u pokušaju prijavljivanja slučaja uznemiravanja i sl.) ili to ne čine iz straha da to ne mogu dokazati ili iz straha od odmazde.

²⁷ Martin Segalan, *Sociologija porodice*, Beograd: Clio, 2009, str. 370 - 371.

²⁸ *Ibid*, str. 376 - 377.

²⁹ „Seksualno uznemiravanje odnosi se na neželjene ili ponavljane pokušaje seksualnog približavanja, koji se manifestuju kroz uvredljive primedbe i ponašanje, koji mogu izazvati neprijatnosti kod onih kojima su upućeni ili uticati na radni učinak. [...] Prema rezultatima jedne ankete sprovedene u Ujedinjenom Kraljevstvu, svaka deseta žena žrtva je seksualnog uznemiravanja na radnom mestu.“ Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 362 – 363.

U nekim zemljama, kulturna tradicija sprečava ženu da obavlja visoko plaćene poslove, da glasa, da odbije seksualni odnos s mužem, čak i da vozi kola.³⁰ U hijerarhiji organizacija velikih religija (crkve, denominacije), naročito u hrišćanstvu, kao i u drugim sferama društvenog života, žene su isključene iz vlasti.³¹ Pored potiskivanja žene čiji se uzroci nalaze u samom karakteru društvenih odnosa, može se govoriti i o oblicima samopotiskivanja žene - socijalne, vrjednosne i kulturne (samo)izolacije u savremenom društvu – pristajanjem na nametnute vrijednosti i „trendove“ svakodnevnog života (na primjer, pristajući na vrijednosti koje su im postavili muškarci u vezi sa fizičkim izgledom – „standardizovana ljepota“, žene postaju „taoci“ sopstvenog tijela).³²

Položaj žena u zemljama u tranziciji

U zemljama u tranziciji Centralne i Istočne Evrope žene se suočavaju s brojnim problemima i nalaze se u teškom položaju na tržištu rada. Velike promjene koje su se odigrale u ovim zemljama 90-tih godina prošlog vijeka (slom komunizma i pobjeda liberalnog kapitalizma, izgradnja demokratskih političkih institucija, kretanje k tržišnom sistemu slobodne konkurencije, i suočavanje sa posljedicama ovih promjena), imale su za posljedicu povećanje nezaposlenosti, siromaštva, nesigurnosti posla, a uticale su i na rodne uloge i odnose među polovima - „zabilježen je porast pornografije, vraćanje žena u privatnu sferu, nezaposlenost žena, uskraćivanje nekih prava koja su u socijalizmu već bila dostignuta (npr. reproduktivnih prava), kreiranje dominantnih rodni uloga (hegemonistička muškost i podređena ženskost) i sl. Sve ovo imalo je uticaja i na javljanje nasilja prema ženama i njegovo intenzivno ispoljavanje.“³³ Iskustva mnogih država pokazuju da su u suočavanju sa negativnim posljedicama ovih procesa (strukturnog prilagođavanja i djelovanja tržišta) žene daleko više pogođene nego muškarci i da su rizici i šanse neravnomjerno raspoređeni. Žene su najviše zastupljene u onim djelatnostima i granama u kojima se ostvaruju najslabiji prihodi, i bez obzira na stepen obrazovanja i kvalifikaciju, žene u prosjeku duže čekaju na posao nego muškarci. Najčešće zbog posjedovanja nižih

³⁰ United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), *The Progress of Nations*, New York: UNICEF, 1994. u: Jork Bredšo i Majkl Valas, *Stvarne nejednakosti: priče iz celog sveta*, u: Vladimir Vuletić (prir.), *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003, str. 294.

³¹ Entoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 553.

³² Ivan Šijaković i Dragana Vilić, *Sociologija savremenog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010, str. 323.

³³ Vesna Nikolić-Ristanović, *Social Change, Gender and Violence: Post-communist and war affected societies*, Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 2002.

kvalifikacija i manjeg radnog staža one ostvaruju prihode manje za 15 procenata nego muškarci. Žene su, pored mladih i neobrazovanih, u najtežem položaju na formalnom tržištu rada, te se stoga najčešće zapošljavaju u neformalnom sektoru. U društvima koja se nalaze na putu tranzicije u riziku od siromaštva nalaze se majke s djecom, kao i žene preko četrdeset godina starosti koje ostaju bez posla, žene sa sela, samohrane majke, nezaposlene, bolesne, domaćice, neobrazovane i sl. M. Dokmanović objašnjava uzroke većih posljedica tranzicionih reformi na žene nego na muškarce novim tehnologijama, razvojem privatnog sektora, stvaranjem novih radnih mjesta i drugih promjena koje donosi tržišna privreda.³⁴

Umjesto zaključka - djelovanje u pravcu prevazilaženja neravnopravnog položaja žena u savremenom društvu

Borba za poboljšanje položaja žene u društvu i njeno formalno-pravno izjednačavanje s muškarcem, kroz feministički pokret počela je tek u XIX vijeku (promovisanje prava žena, njihovih interesa, potreba da se promjeni uloga žena u privatnoj i javnoj sferi, otvorena kritika društvenih odnose koji doprinose postojanju neravnopravnosti i izrabljivanju žena, zalaganje za slobodu i izražavanje polnosti i ženske seksualnosti, polno-rodnih identiteta i stereotipa, kritička analiza institucije patrijarhata, istraživanje dominantnih modela moći, zalaganje za afirmaciju ženskih ljudskih prava u politici, tržištu rada, i sl.).³⁵ Pojava feminizma uslijedila je kao jedna od posljedica industrijske revolucije. Idejno stremljenje i praktično djelovanje prvih feministkinja bilo je usmjereno ka institucionalizovanju političke i ekonomske ravnopravnosti žena. Potom se feminizam javlja u svom „radikalnom obliku“ napadom na brak i porodicu, ukazujući na patrijarhalne osnove porodice i morala koji je uređivao odnose u njoj. Organizovanje žena kroz pokret bio je njihov pokušaj da nađu izlaz iz stanja neravnopravnosti koje su kao naslijeđe dobijale kroz istoriju, a čije održanje je pravdano Evinom krivicom prvog grijeha, poistovjećivanjem žene sa seksualnošću i grijehom, te, stoga, tretiranjem žena kao nižih bića i sl.³⁶ Ono se javilo kao logična reakcija na položaj koji im je dotada dodijeljen u društvu, kao izraz drugačijeg doživljaja sebe i potreba da uzmu aktivnije učešće u javnom životu. Ovi društveni pokret/i doprinijeli su promjeni svijesti prema svim manjinskim grupacijama – omogućio im je da na pravi način artikulišu svoje interese, na-

³⁴ Više vidjeti u: Mirjana Dokmanović, *Žene i ekonomske promene*, 2000 – 2005., Elektronska publikacija Zavoda za rodnu ravnopravnost AP Vojvodine “Pet godina posle – Ženski pokret u Vojvodini 2000 – 2006”, Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, 2006.

³⁵ Centar za ženske studije Zagreb, <http://www.zenstud.hr/stari/FemiPocet1.pdf>

³⁶ Više vidjeti u: Gizela Bok, *Žena u istoriji Evrope*, Beograd: Clio, 2005.

pravili su značajne pomake u kulturnoj istoriji čovječanstva.³⁷ Međutim, uporna borba feministkinja koja je rezultirala formalno-pravnim izjednačavanjem žena s muškarcima, poboljšanjem njihovog položaja u mnogim sferama društva, zauzimanjem centralnog mjesta u političkim debatama nekih pitanja, koja su ranije zanemarivana ili su smatrana da pripadaju nepolitičkim domenima (briga o djeci, jednaka prava na radnom mjestu, prava lezbejki, promjene zakona o razvodu braka, mogućnost abortusa i sl.)³⁸, nije uspjela da eliminiše brojne teškoće s kojima se žene suočavaju u privatnoj i javnoj sferi (teret porodičnih obaveza, izloženost nasilju u privatnoj i javnoj sferi, siromaštvo, zauzimanje slabijih pozicija u društvu i sl.). I dalje se očituje rodna, ekonomska i politička podređenost žene. Zbog brzih društvene promjene u zemljama u tranziciji, žene se suočavaju s brojnim problemima (siromaštvo, nasilje, trgovina ženama u cilju seksualne eksploatacije, otežan pristup tržištu rada i sl.). Ipak, razvoj ženskih nevladinih organizacija, razvoj inicijativa za zaštitu žena od nasilja i službi za pomoć žrtvama, kao i kampanja za izmjene zakona, promjene u pozitivnim zakonodavstvima u vezi sa zaštitom žena od nasilja i sl. u post-socijalističkim društvima, omogućuju da se ukaže na probleme s kojima se žene suočavaju i da se razvije svijest o potrebi njihovog prevazilaženja.³⁹

Bez obzira na probleme s kojima se žene, još uvijek, suočavaju u savremenom društvu, prema mišljenju A. Turena, zahvaljujući idejnim i praktičnim stremljenjima postfeminizma, ostvaren je veliki kulturni prevrat – prelazak iz društva muškaraca na društvo žena, ali ne kroz prizmu političkog života, već kroz prodor „u subjektivnost svakoga (i svake), pošto teže da od svake individue stvore subjekt.“⁴⁰

U pogledu unapređenja ravnopravnosti žena i muškaraca, to jest politike promovisanja rodne ravnopravnosti i preduzimanja konkretnih aktivnosti s ciljem njenog provođenja i osnaživanja žena, ne smiju se zanemariti dostignuća Evropske unije. Jedna od pet vrijednosti na kojima počiva Evropska unija jeste upravo ravnopravnost, a u cilju njenog obezbjeđivanja, kao i sprečavanja diskriminacije na osnovu pola, donesena je Povelja o osnovnim pravima. Svoju posvećenost rodnoj ravnopravnosti i jačanju rodne perspektive u svim politikama, Evropska komisija EU potvrdila je 2010. godine usvajanjem Povelje o ženama u kojoj je definisano pet prioritetnih oblasti – jednako pravo na ekonomsku nezavisnost, jednaka zarada za jednak rad ili rad jednake vrijednosti, ravnoprav-

³⁷ Više vidjeti u: Dragana Vilić, *Savremeni društveni procesi i promjene – posljedice i reakcije*, Banja Luka: Kasper, 2009.

³⁸ Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 439.

³⁹ Vesna Nikolić-Ristanović, *Social Change, Gender and Violence: Post-communist and war affected societies*, Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 2002.

⁴⁰ Alen Turen, *Nova paradigma: za bolje razumevanje savremenog društva*, Beograd: JP Službeni glasnik, 2011, str. 203.

nost prilikom donošenja odluka, dostojanstvo, integritet i iskorištenje rodno zasnovanog nasilja, rodna ravnopravnost u spoljnim aktivnostima. Kako bi se unaprijedila rodna ravnopravnost i osnaživanje žena na globalnom nivou, uspostavlja se saradnja između međunarodnih organizacija koje se bave rodnom ravnopravnošću (Međunarodna organizacija rada, Organizacija za evropsku saradnju i razvoj, UN, afrička unija i novo tijelo UN za rodnu ravnopravnost i sl.). Svi ovi napori imaju za cilj da se poveća svijest i znanje o ravnopravnosti uopšte, preduzmu konkretne aktivnosti i realizuju određeni programi za postizanje rodne ravnopravnosti i da se uvede rodna ravnopravnost u javne politike u svim zemljama.⁴¹

Literatura

1. Bek, Ulrich. *Rizično društvo, U susret novoj moderni*. Beograd: Filip Višnjić, 2001.
2. Bobić, Mirjana. *Demografija i sociologija – veza ili sinteza*. Beograd: JP Službeni glasnik, 2007.
3. Benn, Caroline & Clyde Chitty. *Thirty Years On: Is Comprehensive Education Alive and Well or Struggling to Survive?*. Harmondsworth: Penguin, p. 88. U: Haralambos, Michael & Martin Holborn. *Sociologija – Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing, 2002.
4. Bok, Gizela. *Žena u istoriji Evrope*. Beograd: Clio, 2005.
5. Castells, Manuel. *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing, 2002.
6. „Career opportunities”, *The Economist*, 8 July 1995. U: Gidens, Antoni. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2005.
7. Centar za ženske studije Zagreb, <http://www.zenstud.hr/stari/FemiPo-cet1.pdf>

⁴¹ U znak obilježavanja petnaeste godišnjice deklaracije i platforme za akciju, koja je usvojena na Svjetskoj konferenciji UN o ženama u Pekingu, i tridesete godišnjice Konvencije UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama, Evropska komisija je usvojila Povelju o ženama. Komisija je izradila *Strategiju za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine*. Ova *Strategija* predstavlja radni program Evropske komisije za rodnu ravnopravnost (nadograđuje se na Plan za ravnopravnost žena i muškaraca za period od 2006. do 2010. godine i Evropski pakt za rodnu ravnopravnost), a propisuje aktivnosti na osnovu pet prioriternih oblasti definisanih u Povelji o ženama, te jedne oblasti koja se bavi pitanjima koja prožimaju sve ostale oblasti (rodne uloge, zakonodavstvo, upravljanje i alati za postizanje rodne ravnopravnosti). Ima za cilj da na nacionalnom nivou podstakne razvoj i da osigura saradnju s drugim evropskim institucijama i svima koji su zainteresovani za ostvarenje rodne ravnopravnosti. Više vidjeti u: Evropska komisija, SAOPŠTENJE KOMISIJE ZA EVROPSKI PARLAMENT, EVROPSKI SAVET, EVROPSKI EKONOMSKI I SOCIJALNI ODBOR I ODBOR REGIONA, *Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine*, Brisel, 21.09.2010. godine. pdf.

8. Dokmanović, Mirjana. *Ekonomska globalizacija i paradoksi*. u: *Žrtve i globalizacija*. Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, decembar 2003. pdf
9. Dokmanović, Mirjana. *Žene i ekonomske promene, 2000 – 2005.*. Elektronska publikacija Zavoda za rodnu ravnopravnost AP Vojvodine “Pet godina posle – Ženski pokret u Vojvodini 2000 – 2006”. Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, 2006.
10. Eurostat. *Anketa o radnoj snazi, 2002*. U: Segalan, Martin. *Sociologija porodice*. Beograd: Clio, 2009.
11. Evropska komisija, SAOPŠTENJE KOMISIJE ZA EVROPSKI PARLAMENT, EVROPSKI SAVET, EVROPSKI EKONOMSKI I SOCIJALNI ODBOR I ODBOR REGIONA, Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca od 2010. do 2015. godine. Brisel, 21.09.2010. godine. pdf.
12. Gabrić Molnar, Irena. *Presence of the Patriarchal Pattern in the Market Economy and Business Sphere*. u: Dokmanović, Mirjana (ur.). *Transition, Privatisation and Women*. Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, 2002.
13. Gidens, Entoni. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2005.
14. *Guardian*, 4-5 May 1999. U: Gidens, Entoni. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2005.
15. Haralambos, Michael & Martin Holborn. *Sociologija – Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing, 2002.
16. KGWOMEN. Međunarodni dan seoskih žena, <http://kgwomen.blogspot.com/2010/10/menunarodni-dan-seoskih-zena.html> [15.10.2010.]
17. Lie, S. Suzanne & Virginia E. O’Leary. *Storming the Tower: Women in the Academic World*. London: Kogan Page, p. 526.
18. Milić, Anđelka. *Sociologija porodice - Kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa, 2001.
19. OECD, *Statistical Anex, 1998*, navedeno prema Punch, Aidan & David L. Pierce (eds.), *Europe’s population and labour market beyond 2000*, No 33, Strasbuorgh: Council of Europe Publishing, 2000, p. 66. OECD, *Statistical Anex, 1998*, navedeno prema Punch, Aidan & David L. Pierce (eds.), *Europe’s population and labour market beyond 2000*, No 33, Strasbuorgh: Council of Europe Publishing, 2000, p. 66. U: Bobić, Mirjana. *Demografija i sociologija – veza ili sinteza*. Beograd: JP “Službeni glasnik”, 2007.
20. Nikolić-Ristanović, Vesna. *Social Change, Gender and Violence: Post-communist and war affected societies*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 2002.

21. Puljiz, Vlado. *Obiteljska politika*. u: Puljiz, Vlado i dr. *Socijalna politika: povijest, sustav, pojmovnik*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
22. Segalan, Martin. *Sociologija porodice*. Beograd: Clio, 2009.
23. Spender, Dale. *Invisible Women: Schooling Scandal*. London: Women's Press, 1983.
24. Turen, Alen. Nova paradigma: za bolje razumevanje savremenog društva. Beograd: JP Službeni glasnik, 2011.
25. United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), *The Progress of Nations*, UNICEF, New York, 1994. u: Jork, Bredšo & Majkl Valas. *Stvarne nejednakosti: priče iz celog sveta*. u: Vuletić, Vladimir (prir.). *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.
26. Vilić, Dragana. *Savremeni društveni procesi i promjene – posljedice i reakcije*. Banja Luka: Kasper, 2009.
27. Vuletić, Vladimir (prir.). *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.
28. Šijaković, Ivan i Dragana Vilić, *Sociologija savremenog društva*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010.
29. *Žene u najvišem menadžmentu i dalje endemska pojava*, Lider, 05/05/2006, preuzeto 17/12/2007, <http://www.liderpress.hr/Default.aspx?sid=2921>